

УДК 81'373:316.7]:373.3-051

Юлія Веклич

КУМУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ МОВИ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРІГАННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

А Розглянуті особливості кумулятивної функції мови як засобу зберігання культурно-історичної інформації. Досліджені поняття про слово, кумулятивну функцію мови, її прояви у сфері лексики, зв'язок історії і культури мови, а також надається пояснення національно-культурних конотацій, пов'язаних зі сприйманням і позначенням різних слів.

Ключові слова: кумулятивна функція, культурно-історична інформація, соціокультурна компетенція, національно-культурна конотація, фонові лексика, фразеологізм.

Юлія Веклич. Кумулятивная функция языка как средство сохранения культурно-исторической информации.

А Рассмотрены особенности кумулятивной функции языка как средства сохранения культурно-исторической информации. Исследованы понятия о слове, кумулятивной функции языка, её проявления в сфере лексики, связь истории и культуры, а также предоставляется объяснение национально-культурных коннотаций, связанных с восприятием и обозначением разных слов.

Ключевые слова: кумулятивная функция, культурно-историческая информация, социокультурная компетенция, национально-культурная коннотация, фоновая лексика, фразеологизм.

Julia Veklich. The language cumulative function as the means of the cultural and historical information perpetuation.

S The peculiarities of the language cumulative function as the means of the cultural and historical information perpetuation are overviewed. The notions of a word, the language cumulative function, its manifestation in the sphere of lexicon, the connection between history and language culture are researched, and the explanation of national and cultural connotations connected with the perception and denotation of different words explained as well.

Key words: cumulative function, cultural and historical information, socio-cultural competence, national and cultural connotation, background lexicon, phraseology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні стратегії університетської освіти визначають основним своїм завданням формування соціокультурної складової процесу загальної міжкультурної комунікації. Мова йде про підготовку до міжкультурного спілкування в різних сферах життєдіяльності сучасного глобалізованого суспільства: особистісній, професійній, освітній, публічній. У такому контексті мова визначається суспільним явищем, джерелом знань, що накопичувалися протягом цілої низки поколінь. Тобто, значної ваги в цьому руслі набуває дослідження кумулятивної функції мови, яка є засобом збирання, обробки та утримання інформації, виявом впливу суспільних змін на структуру мови, її відповідність соціальним вимогам на тому чи тому етапі розвитку суспільства.

Кумулятивна функція мови є підґрунтям для її вивчення в соціолінгвістичному плані (тобто, з метою виявлення національно-культурної семантики) й для реалізації особливої системи вивчення іноземної мови, зокрема у вищій школі, яка дозволяє з'єднати процес навчання іноземної мови з вивченням культури та історії країни, мова якої вивчається, сприяє формуванню соціокультурної компетенції як однієї зі складових загальної іншомовної

комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи – справжніх професіоналів і користувачів іноземної мови. Все вищезазначене й обумовлює актуальність і доцільність дослідження.

Аналіз джерел і останніх публікацій, у яких започатковане розв'язання означеної проблеми та на які автор робить опертя. Величезний унесок у розгляд соціальної обумовленості змісту семантики слова, а також у розробку загальнотеоретичних і методичних аспектів проблеми «мови і культури» внесли вчені-лінгвісти І. В. Арнольд, Н. Г. Комлев, О. С. Ахманова, Т. Д. Томахін, Е. М. Верещагіна, Р. А. Будагов та ін.

У галузі дослідження функцій мови, зокрема, кумулятивної функції мови як засобу зберігання культурно-історичної інформації, працювала ціла низка науковців-лінгвістів: В.Г. Костомаров, Г.М. Верещагін, Ю.Є. Прохоров, Ю.І. Пассов, С.Г. Тер-Минасова, Л.І. Березенська, В.Ю. Паращук, Г.Є.Виборова, О.М. Корчажкіна, В.О. Виноградов, В.П. Наталин, Б. Бернштейн, Дж. Хірц та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Нині більшості сучасних підручників з іноземної мови бракує текстів, у яких культурно-історична інформація висвітлюється крізь призму кумулятивної функції мови як засобу її корекції,

накопичення та зберігання, що не у достатній мірі сприяє формуванню соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи та їх ефективній професійній підготовці.

Невідповідність текстів у підручниках з іноземної мови, складених вітчизняними авторами, які не є носіями цієї мови, вимогам потребує від викладача іноземної мови вищого навчального закладу творчого підходу до засобів формування належного рівня соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи, стимулювання їх до самостійного пошуку текстів, які безпосередньо надають культурно-історичну інформацію про країну, мова якої вивчається, і виявити особливу роль кумулятивної функції мови, яка є засобом, що зберігає цю інформацію. Це надає навчально-виховному процесу у вищій школі соціокультурного змісту та сприяє особистісному розвитку майбутнього вчителя початкової школи в контексті полілогу культур, а також формуванню його професійної підготовки.

Наразі, в зв'язку з переходом на Європейський рівень надання освітніх послуг, відбувається модернізація змісту, форм і методів професійного розвитку майбутніх учителів початкової школи. Тому *мета статті* полягає у визначенні поняття кумулятивної функції мови як засобу зберігання культурно-історичної інформації про країну, мова якої вивчається, надання знань про особливості прояву кумулятивної функції мови, що сприяють ефективному процесу формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи, їхній підготовці до професійної діяльності, спроможності бути відкритими до нового культурного досвіду, готовими вступати до міжкультурного спілкування. Для досягнення мети вважаємо за необхідне розв'язання таких завдань: розглянути поняття «кумулятивна функція мови», показати прояви кумулятивної функції мови у сфері лексики, а також проаналізувати зв'язок історії й культури народу з мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вчені-лінгвісти констатують, що накопичення, корекція, інформативність – це ті суттєві властивості мовного знака, які є основою його найважливішої кумулятивної функції поряд із комунікативною. Широко відомо, що мова в кумулятивній функції виступає сполучною ланкою між поколіннями певного народу, служить «сховищем» і законним засобом передачі позамовленевого колективного досвіду.

У сфері лексики спостерігається найяскравіший вияв кумулятивної функції мови, оскільки саме лексика (від гр. *lexis* – слово) безпосередньо пов'язана із предметами та явищами навколишньої дійсності, а також вона значно обумовлена категоріями матеріального світу, соціальними факторами тощо.

Слово – це ім'я конкретної речі, конкретного явища, а просто їх знак. Слово може розповісти як про час, так і про середовище, в якому воно існує. У ньому відображаються фрагменти соціального досвіду, обумовленого основною діяльністю народу даної країни. Зокрема, практичні потреби пояснюють існування у мові тих чи інших слів.

Так, наприклад, у межах різних культурних ареалів символічний аспект функціонування найменувань кольорів отримує специфічні національно-культурні конотації, пов'язані як із психологією

сприймання кольору тим чи тим етносом, так і з його історико-культурними традиціями. При цьому конотації в різних мовах залежать від структури самої мови та від рівня розвитку суспільства [4, с. 23]. Відповідно до національно-культурних конотацій, пов'язаних зі сприйманням, позначення кольорів веселки в різних мовах варіює: у російській та українській мовах існує сім найменувань кольорів, шість кольорів зустрічаємо в англійській і німецькій мовах, у мові племені шона (Родезія) – чотири, а в мові басса (Ліберія) – лише два кольори. Жителі Чукотки мають до десяти назв снігу, відповідних його різним станам, а ескімоси розрізняють до 100 різних відтінків снігу [5, с. 122–124].

Окрім того, символізм у позначенні кольорів в окремих культурах іноді не лише не збігається, а навіть часто має зовсім інше, протилежне значення. В європейській культурі, наприклад, одне зі значень чорного кольору пов'язується з жалобою, в той час, коли білий асоціюється із життям і чистотою, незаплямованістю, чесністю, радістю, шлюбом тощо. У східних культурах, на противагу європейським, кольором оплакування і жалоби визнано білий, а не чорний. Це пов'язано з тим, що за своєю природою він ніби поглинає, нейтралізує всі інші кольори й асоціюється з порожнечою, безтілесністю, крижаним мовчанням і навіть зі смертю [5, с. 122–124]. Важливо зазначити той факт, що у Мексиці кольором жалоби є жовтий, у країнах Європи і в США чорний символізує витонченість, формальність, складність і надзвичайність ситуації, в Японії це колір веселощів, у Китаї – чесності.

Поряд із національно-культурними конотаціями, пов'язаними зі сприйманням і позначенням кольорів, існують «національні змісти», про які стверджує науковець А. А. Леонтьєва і підкреслює, «що два слова у двох різних мовах, які позначають той самий предмет у культурі двох народів і є перекладними еквівалентами, неминуче зв'язуються з нетотожними змістами, і це дозволяє говорити про «національні змісти» мовних знаків. Так, наприклад, надання змісту слова «собака»: 1) запряжна тварина у ескімосів; 2) священна тварина у персів та індусів; 3) нехтується як вигнанець, парія, покидьок в індуїстській мові [8, с. 384].

У деяких мовах виникнення ряду слів, що позначають ті чи ті поняття, було обумовлено деякими соціальними причинами. Наприклад, у XIX столітті за часів правління у Британії Королеви Вікторії замість забороненого в мові словосполучення «*to go to bed*» використовувалося «*to retire to bed*» [2, с. 810].

Розвиток мови – безперервний процес без різких стрибків або швидких перетворень. Сучасна мова – це продукт поступового й тривалого історичного розвитку, де мова піддається різнобічним змінам завдяки різним конкретним подіям, явищам, їхнім причинам та умовам, які стимулюють зрушення і віддзеркалення в лексичному складі мови.

Варто згадати про властивість власних імен знаходити певну національну конотацію у мові. Їхній конкретний зміст визначається особами, носіями певних імен, проте вони мають властивість виконувати не тільки називні функції, але й позначати будь-яку якість, властивість, характерні риси особистості взагалі. Так, наприклад, *Rip Van Winkle* в Британії називають *відсталу людину* за ім'ям героя однойменного оповідання В. Ірвінга (цей герой

проспав двадцять років) [2, с. 814].

Поява нових слів із власних назв можна пояснити розвитком торговельних зв'язків Британії з іншими країнами. Так, у XIV–XVII століттях з'являються нові слова, що позначають різні сорти матерій: *calico* – коленкор (назва індійського міста Калькутта); *morocco* – сап'ян (назва Марокко, де зараз його виготовляють). У XVIII ст. з'являються слова *astrakhan* – каракуль (назва міста Астрахань, звідки його ввозили); *jersey* – фуфайка (назва острова Jersey, де виготовлялося особливе вовняне прядиво) [8].

Найбільше іменників, які походять від власних назв, увійшли до словника англійської мови у XIX ст., коли з'явилася велика кількість винаходів і багато нових предметів побуту. Наприклад, слово *mackintosh*, що означає непромокальну матерію, перегукується з ім'ям її винахідника Чарльза Макінтоша (1823). Згодом, згідно з метонімічним переносом цей іменник отримує значення плащ, непромокальне пальто [8].

Розвиток науки й техніки слугував правовою підставою поповнення мови цілою низкою прізвищ людей, які зробили відповідні відкриття чи винаходи (*Newton* – ньютон, *X-ray* – рентген, *cures* – кюрі) [8].

Різні події, що відбуваються впродовж часу існування будь-якої країни, також дають підстави для поповнення словникового складу цілою низкою слів, що походять від власних назв. Наприклад, слово *бойкот* зобов'язане своєю появою капітану Бойкоту (*Boycott*), який жорстоко експлуатував ірландських орендарів, які з цієї причини оголосили йому про припинення з ним усіляких відносин. Ім'я міністра внутрішніх справ Англії Роберта Піля (*Robert Peel*), відомого як організатора лондонської поліції у 1829 р., послугувало до виникнення у мові двох слів *bobby* – поліцейський і *peeler* – жаргонне слово з тим самим значенням [8].

Науковці-лінгвісти вказують на зв'язок історії та культури народу з мовою, що особливо яскраво висвітлюється на фразеологічному тлі. До фразеологізмів лінгвісти відносять стійкі поєднання у мові в цілому (прислів'я, приказки, крилаті слова, біблеїзми тощо) [7]. Численні прислів'я та приказки фіксують колективний досвід людей, відображають судження народу про життєві явища. Вони, по-перше, виконують кумулятивну функцію, відображають національну культуру комплексно, всіма елементами, а по-друге, відображають національну культуру розчленовано, окремими одиницями свого складу (власними іменами, лексемами з обмеженим використанням – діалектизмами, історизмами, архаїзмами тощо). Наприклад: *A bad peace is better than a good quarrel* – Погана злагода краща за добру сварку. *Manners make the man / Clothes make the man* – Одяг прикрашає людину. *Swan-song* – лебедина пісня – останній шедевр письменника, поета, художника, музиканта тощо [8, с. 1364]. *Augean stables* – Авгієві стайні – занедбане, занехаяне місце (етим. міф. історія, згідно з якою дуже брудні будівлі, де король Авгій тримав тисячі голів худоби, Геракл повинен був вичистити) [8, с. 68–69].

Велика кількість фразеологізмів у англійській мові має літературне походження, і багато з них широко застосовуються в повсякденній мові. Наприклад, фразеологічні сполучення з творів У. Шекспіра:

To make assurance double sure – для більшої певності (шекспірівський вираз; «*Macbeth*», дія IV, сцена 1) [2, с. 639].

The be-all and end-all – те, що є абсолютно необхідним; те, що заповнює життя; все необхідне в житті (шекспірівський вираз; «*Macbeth*», дія I, сцена 7) [2, с. 66].

Характерним можна вважати ще й те, що сама поява фразеологізмів інколи зумовлюється змінами в суспільному житті народу, виникненням таких умов, у яких соціальна значущість слів настільки велика, що вона набуває риси символістики. Наприклад, складання в Англії в 1085–1086 рр. «Книги Судного дня» / «*Doomsday Book / Domesday Book*». Відомості в «Книзі Судного дня» систематизували стосовно власників майна, а не за територіями, що дозволило королю Вільгельму обкладати цих власників податками і податками безпосередньо. Увага Вільгельма до прибутків англійців була настільки пильною, що день, коли платили податки, почали називати Судним днем, звідки й назва кадастру – «*Книга Судного дня*» [8, с. 386].

Наведені вище приклади дозволяють нам зробити висновок про те, що одні прошарки лексики обумовлені соціальними факторами вірогідніше, інші – мало вірогідніше. Якщо національно-культурний зміст є серцевиною фразеологічних одиниць, то у власних іменах він є свого роду конотацією (додатковим, побічним відтінком значення).

Видатні лінгвісти Е.Н. Верещагін і В.Г. Костомаров багато уваги приділяли як загальнотеоретичним, так і методичним аспектам проблеми «мова і культура» і представили класифікацію слів, що мають історико-культурний компонент. Такі слова вони умовно поділили на три групи: 1) безеквівалентні; 2) конотативні; 3) фонові [3].

За їхнім твердженням найскладнішу групу, з погляду визначення їхнього національно-культурного змісту, утворює *фонова* лексика. Доведено: якщо порівнювати поняттєво-еквівалентні слова в різних мовах, то вони будуть відрізнятися одне від одного внаслідок того, що кожне з них зв'язане з певною сукупністю знань. Наприклад, у галузі освіти такими словами є: «*boarding school*» і «*школа-інтернат*». Обидва вони охоплюють поняття: «*школа, в якій навчаються і живуть*» [8, с. 129].

Проте відомо, що в школах-інтернатах України навчаються діти, батьки яких з низки причин потребують матеріальної допомоги, тому діти в таких школах перебувають на повному державному забезпеченні.

У Великій Британії, навпаки, плата за навчання у «*boarding school*» надзвичайно висока через те, що це, в основному, всі найвідоміші й найпривілейованіші приватні школи, у яких навчаються діти тільки дуже багатих батьків. Наприклад, *Westminster public school, Manchester grammar school, Winchester school* тощо.

Висновки та результати дослідження, перспективи подальших розвідок у пропонуваному напрямку. Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що кумулятивна функція мови створює підґрунтя для її вивчення в соціолінгвістичному плані, а використання текстів, насичених культурно-історичною інформацією, в свою чергу, сприяє формуванню належної соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи, забезпечує їхню актив-

ність та особисту зацікавленість у процесі знайомства з цінностями культур інших народів, сприяє вихованню толерантності до інших культур, манер поведінки, традицій, формує власне бачення світу та своє місце в ньому і, в решті-решт, створює умови для ефективного підвищення їхньої професійної майстерності як майбутніх учителів початкової школи.

Однак існує проблема відповідності текстів, мовний матеріал яких відображає їхню кумулятивну функцію, як засобу зберігання культурно-історичної інформації.

З огляду на зазначене вище, логічним видається перспективним напрямком: пошук текстів, мовний матеріал яких висвітлює кумулятивну функцію мови як засобу зберігання культурно-історичної ін-

формації про країну, мова якої вивчається з метою ефективного формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів початкової школи у процесі їхньої професійної підготовки.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев. – 2-ге вид., випр. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
3. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – Москва: Индрик, 1990. – 1040 с.
4. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.15 / І.О. Голубовська. – К., 2004. – 38 с.
5. Рубанюк Э.В. Цвет как лингвистический знак / Э. В. Рубанюк // Культура народов Причерноморья. – 2006. – №82 – Т.2 – С. 122–124.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пос. – М.: Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
7. Томахин Г.Д. Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения / Г.Д. Томахин // Иностранный язык в школе. – 1980. – № 4. – С. 54.
8. Longman Dictionary of English Language and Culture : Third edition, updated reprint. – London: Pearson. Education Limited, 2008. – 1620 с.

УДК 81'276.5:378

Віталій Приступа

МОВЛЕННЄВІ ТАКТИКИ МАНІПУЛЯЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Віталій Приступа. Речевые тактики манипуляции в педагогическом дискурсе.

Vitaliy Prystupa. Speech tactics of manipulation in pedagogical discourse.

А Подаються приклади мовленнєвих тактик маніпуляції в педагогічному дискурсі. Розкривається практична значущість оволодіння мовленнєвими маніпуляціями у професійній педагогічній діяльності. Здійснена спроба класифікувати тактичні прийоми впливу в педагогічному дискурсі та класифікувати види маніпуляцій.

А Подаются примеры речевых тактик манипуляции в педагогическом дискурсе. Раскрывается практическое значение овладения речевыми манипуляциями в профессиональной педагогической деятельности. Осуществлена попытка классификации тактических приемов влияния в педагогическом дискурсе и классификации видов манипуляций.

С The article deals with the samples of speech manipulation tactics in pedagogical discourse. The practical significance of obtaining the speech manipulation in the pedagogical professional activity is outlined. The author has made the attempt to classify tactical means of impact in pedagogical discourse. The classification of different kinds of manipulation has been suggested.

Ключові слова: педагогічний дискурс; вербальна комунікація; невербальна комунікація; маніпулянт; адресат.

Ключевые слова: педагогический дискурс; вербальная коммуникация; невербальная коммуникация; манипулянт; адресат.

Key words: pedagogical discourse; verbal communication; nonverbal communication; manipulator; addressee.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному науковому просторі активно формується нова наука – наука про ефективну комунікацію, яку можна назвати наукою про мовленнєвий вплив. Вона формується як інтегральна наука, яка об'єднує зусилля представників цілого комплексу суміжних наук – традиційної системної лінгвістики, психолінгвістики, прагмалінгвістики, комунікативної лінгвістики, риторики, психології, теорії масової комунікації, реклами, менеджменту, соціології, зв'язків із громадськістю, етнографії, конфліктології [5, с. 4]. Ефективна комунікація є запорукою професійної діяльності, зокрема педагогічної, у якій формується особливий вид інституціонального дискурсу – педагогічний. Важливість педагогічного дискурсу пояснюється його функціональним колом: він передбачає забезпечення певного морально-психологічного оточення, що підкріплюється комплексом заходів організаційно-управлінського, психологічного, методичного характеру та гарантує формування й розвиток гуманітарної культури, стимулює власну культуру-

відповідну діяльність учнівської молоді. Таким чином, педагогічний дискурс є частиною професійної компетентності викладача, інтегральною складовою професійно-педагогічної комунікації. Оскільки комунікація розглядається як смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, спілкування, обмін інформацією в різноманітних процесах спілкування, то логічним є припущення, що процес комунікації передбачає й певну маніпуляцію мовними засобами задля ефективнішої передачі інформації [1, с. 346]. Можемо зробити припущення, що для ефективної педагогічної діяльності необхідна розвинута комунікативна компетенція, частиною якої є й педагогічний дискурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійно-педагогічної комунікації та педагогічного дискурсу не є новою, її певні аспекти розглядали Н. Волкова, педагогічну комунікацію в аспекті професійної ідентичності – О. Жирун, дискурс як засіб інтенсифікації навчально-виховного процесу вищої школи – Л. Колток, педагогічний дискурс як частину інноваційного розвитку освіти – О. Скубашевська, мовленнєві стратегії педа-